

*Надія Дига
(Переяслав-Хмельницький)*

**МАНДРІВКА ЖИТТЯМ ГРИГОРІЯ СКВОРОДИ
(ЕЛЕМЕНТИ БІОГРАФІЧНОГО МЕТОДУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРИ)**

У статті подано обґрунтування актуальності вивчення життєпису письменника, йдеться про використання біографічного методу як часткового підходу в системі аналізу художнього твору, а також окреслено напрями роботи учнів у дослідженні біографії митців, зокрема пропонуються дослідницькі завдання для опрацювання та осмислення життєпису Григорія Сквороди.

Ключові слова: *життєпис, методика його вивчення, Г. Скворода, художній твір, риторичні прийоми, нарис, самостійна робота учнів, біографічний метод.*

В статье рассматривается актуальность изучения биографии писателя, об использовании биографического метода как подхода к системе анализа художественного произведения, очерчены направления работы учеников в исследовании биографии писателей, предлагаются исследовательские задания для работы и обдумывания биографии Григория Сквороды.

Ключевые слова: *биография, методика ее изучения, Г. Скворода, художественное сочинение, риторические приемы, очерк, самостоятельная работа учеников, биографический метод.*

The article presents writer's biography rationale relevance study, concerning the biographical method use as a partial approach in the work of art analysis system and outlines directions of the students study of artists' biographies, including proposed research tasks for processing and interpretation of Hryhorii Skovoroda's biography.

Key words: *biography, methods of its study, H. Skovoroda, work of art, rhetorical techniques, essay, independent students study, biographical method.*

Проблема вивчення життєвого та творчого шляху письменника є важливою ланкою в системі вивчення літератури в школі. Питання методики дослідження біографії митця не втрачає своєї актуальності, а останнім часом привертає особливу увагу провідних науковців: Г.Токмань, О.Куцевол, А.Лісовського, С.Пультера, Г.Клочка, О.Демчука, М.Мимоход, Н.Фенько та інших, які у своїх працях пропонують нові методи, засоби та прийоми, покликані покращити його, зробити цікавішим та ефективнішим.

Мета статті – проаналізувати основні напрями вирішення означеної проблеми та надати методичні рекомендації вчителю щодо вивчення біографії вченого-філософа, діяча української літератури та культури XVIII століття Григорія Сквороди. З вивчення особистості письменника починається дослідження його творчої долі, адже, як підкреслював Б. Мельничук, Григорій Скворода був надзвичайно яскравою особистістю, життя його не менш цікаве й повчальне, аніж твори [1].

Важко зрозуміти художній твір, проникнути у світ його персонажів, не маючи конкретного уявлення про життєвий шлях і духовне обличчя художника слова, його світоглядні, етичні, естетичні та інші переконання. І тут важливо, "щоб учень не просто прослухав життєпис поета..., а й сам узяв активну участь у процесі пізнання особи письменника" [5, с.82]. Особа митця, за визначенням Б. Степанишина, – "це передусім внутрішній світ, світогляд, характер, звички, уподобання письменника, його громадське й людське обличчя" [5, с.90]. Про все це школярі можуть дізнатися як від учителя, так і

самостійно з різних літературознавчих джерел при безпосередньому або прихованому керівництві словесника. Самостійно здобуті знання про письменника стануть для старшокласників переконаннями.

Особливого схвалення заслуговує завдання, спрямоване на укладання діалогу з митцем, в якому пропонується сформулювати певному адресатові (авторові художнього твору) запитання, пов'язані із життєписом особи письменника. Для цього учням потрібно, "по-перше, звертати увагу на те, якого роду автор, хто його батьки і пращури, яка його генетична пам'ять; по-друге, описувати природу та пам'ятки архітектури того краю, де минуло дитинство, дитячі біди й радощі митця, портрети людей, які жили поруч; по-третє, цікавитися освітою й лектурою майбутнього письменника, його мріями й прагненнями, першими захопленнями й пориваннями, світоглядом автора; по-четверте, змальовувати долю митця, визначати становище автора серед людей, окреслювати коло знайомих, розповідати про перепони на шляху його творчості, про зовнішній вплив на діяльність художника слова; по-п'яте, ставити запитання: "Чи зазнав поет особистого щастя?", "Чи побачив він свої твори широко виданими, доступними читачеві?", "Чи знайшла його слава за життя, а не тільки після смерті?", "Чи побачив він свій народ вільним і заможним?" [7, с.124].

Діалог з письменником відбудеться тоді, коли вчитель максимально наблизить учнів до розуміння особистості письменника. З цього приводу Н.Волошина підкреслює, що "роздуми над життям великої людини, його поясненням, виділенням ідейного, морального й естетичного підтексту біографічних фактів створюють сприятливі обставини й атмосферу, коли думки та почуття письменника і юних читачів зливаються у гармонійне ціле" [3; с.110] у жвавий творчий діалог.

Для вивчення біографії письменника в методичній науці представлено низку різноманітних методів, прийомів і форм роботи. Серед форм навчальної діяльності О.Демчук, А.Лісовський, С.Пультер пропонують учителям-словесникам розглядати життєпис письменника у формі художнього нарису з використанням документальних матеріалів, ілюстрацій, спогадів сучасників про митця, художніх творів про майстрів слова і навіть "інтригуючого фактора" в розповіді вчителя. Треба зауважити, що огляд та аналіз праць, присвячених українському поетові і мислителю Григорію Сковороді, являє собою самостійне дослідницьке завдання.

Одним із варіантів вивчення особистості письменника є також риторичні прийоми. Саме вони, на думку Н.Фенько, допомагають зробити так, щоб у безлічі біографічних фактів не загубилася неповторна й багатогранна індивідуальність автора. Продуманість у застосуванні цих прийомів "сприяє тому, щоб учні ставилися до необхідності вивчення творчості конкретних майстрів слова не як до нудного "казарменого обов'язку", а як до нагоди поспілкуватися (хай і через тисячоліття) з непересічними особистостями" [6, с.24].

Для засвоєння біографії письменників, як уже підкреслювалося, важливе значення має самостійна робота старшокласників. Не слід забувати про те, що необхідно давати учням ті завдання, які допоможуть їм значно глибше вивчити та осмислити життєвий і творчий шлях митців, подивитися на них очима іншої особистості. Наприклад, можна школярам запропонувати такі види самостійних дослідницьких завдань:

- підготувати співповідь про певні періоди життя письменника або найбільш значущі події в його біографії і творчості, зокрема про дитячі літа Григорія Сковороди в с. Чорнухах на Полтавщині (готуючи це питання, треба знайти відомості про його батька і матір, які були чесними, набожними, гостинними і привітними); про навчання Сковороди в Києво-Могилянській академії (1738), яке відмічене "періодом реформ у душі Відродження і гуманізму", де він отримав ґрунтовну світську освіту і виховання; роки мандрівок філософа за кордоном; про життя і працю Г. Сковороди на Харківщині (побував у таких місцях: Мерєфі, Куряжі, Основі, Бабаях, Вільшаній, Пан-Іванівці (тепер Сковородинівка), Довжику, Валках, Ізюмі, Великому Бурлуці, Куп'янську, Богодухові). "Та найчастіше зупинявся Григорій Савич у селі Бабаях. Тут він бував у свого приятеля і учня з колеґіуму Якова Правицького" [6,с.425]; про педагогічну працю Г.Сковороди в Переяславській семінарії

(1750-1753) та в Харківському колегіумі (1759-1760), де він викладав поетику, а пізніше синтаксис і грецьку мову;

- заповнити або завершити хронологічну таблицю (не перевантажувати її датами і другорядними подіями; обов'язково називати в ній твори, написані письменником, у кожному з яких відбилася унікальна й неповторна особистість Григорія Сковороди);

- написати біографічний етюд, пам'ятаючи про те, що етюд – це невеликий за обсягом, переважно безсюжетний твір настроєвого характеру;

- провести бібліографічне дослідження: укласти список літератури – творів письменника і творів про нього, наявних у шкільній, міській, сільській бібліотеках;

- виступити з реферативним аналізом літературного портрета, при написанні якого старшокласник має уникнути механічного повторення написаного про Сковороду до нього, а власними знахідками збагатити канонічний образ, який уже закріплений у свідомості читача (теми рефератів повинні бути посильними і цікавими для старшокласників, наприклад: "Актуальність світопоглядних позицій Г.Сковороди", "Перший розум наш", "Г. Сковорода та його доба", "Мандрівний учитель", "Життєві перипетії поета-філософа", "Основні ідеї Сковороди-педагога", "Письменник-любомудр");

- підготувати повідомлення про зміст телепередачі про життєпис письменника, характеризуючи історичну добу, час, в який жив Сковорода і який позначився на його непростому житті, освіті, творчості (скористатися історичними есе І. Лисяка-Рудницького, матеріалами будинку-музею Г. С. Сковороди, колишнього будинку поміщика Андрія Ковалівського, що знаходиться в селі Сковородинівці (Пан-Іванівці) на Харківщині, Переяслав-Хмельницького меморіального музею Григорія Сковороди);

- підготувати повідомлення на тему "Спогади про письменника" (учні можуть скористатися спогадами Михайла Ковалинського, колишнього учня Г.Сковороди, які опубліковані в книжці "Життя Григорія Сковороди", або, як радить Г.Токмань, "розглядати не лише факти біографії, а й внутрішню логіку подій, проблему вибору, інтерпретацію певних подій у творчості митця") [7, с. 181];

- відповідати на запитання вчителя, складені для розгляду репродукції картини або ілюстрації про життєвий і творчий шлях письменника, наприклад, твори образотворчого мистецтва: А.Наседкін "Г. Сковорода з селянами" (1973). Полотно, олія (Наседкін Анатолій: Живопис. Графіка. Альбом / Авт.-упоряд.: М.В. Чернова, А.С. Українська. – К.: Мистецтво, 1980); К. Трохименко. "Григорій Сковорода серед народу" (Дмитренко А.Д. Український радянський історичний живопис. – К.: Мистецтво, 1966. – 134 с. – С. 128); світлина, на котрій зображений клас пітики в Переяславському колегіумі, частину викладацької праці Г. Сковороди (у класній кімнаті збережена конкретна доба та її облаштування);

- скласти запитання для діалогу з письменником, наприклад: "Яку роль мала освіта в житті мандрівника-філософа?", "Якими науками цікавився мудрець?", "Чому свого часу боялися слів Сковороди?", "За що вихованці любили вчителя Григорія Савича?", "Яке ставлення до митця було серед народу?", "Чому одні люди захоплювалися особистістю Сковороди, а інші заздрили, насторожувалися, відлякувалися?", "Які цінності християнської моралі сповідував філософ?", "Які герої художніх творів є улюбленими?";

- провести діалог з добою, в яку жив письменник. Наприклад: "В яку добу народився і як вона формувала особистість Сковороди?", "Які були суспільно-політичні умови життя в Україні XVIII ст.?" або "Якою була Україна за часів Богдана Хмельницького?";

- виготовити і пояснити мапи життя письменника ("Харківська мандрівка мудреця", "У придворній капелі", "Мандрівна академія");

- інсценізувати біографічне оповідання й укласти сценарій-монтаж. Наприклад, усного журналу "Слідами Сковороди";

- укласти тези через опрацювання художньо-біографічного твору;

- порівняти тексти про життєвий шлях митця, а саме: текст, уміщений у підручнику, і текст із нового літературного джерела, невідоме занотувати до робочих зошитів;

- виписати із друкованих літературних плакатів той словесний матеріал, якого немає в підручнику (цитати, уривки зі спогадів, фотокопії архівних документів після відвідування музею тощо);

- скласти опис вражень від переглянутого фільму чи екскурсії до музею письменника або відвідин пам'ятних місць, пов'язаних з його перебуванням у даній місцевості, або від хвилин, проведених біля його могили;

- опрацювати фольклорні твори про митця, наприклад, переказ "Одного разу битим шляхом..." (літературно-краєзнавчі пошуки, наприклад, на тему: "Переяславці – герої творів Г.С. Сквороди");

- виписати та систематизувати цитати: за жанрами, за періодами життєвого шляху тощо [5; с. 93].

Досліджуючи життєпис особи письменника, учні пам'ятають, що життя митця – це, передусім, життя його творів. Автор через художній текст демонструє читачеві власний міф історії, своє історичне мислення, що набуває художньої самоцінності. Звісно, вивчення біографічних матеріалів має сприяти глибокому, вдумливому читанню та розумінню тексту. У кожному літературному творі відбивається особистість творця-письменника, виражається авторова позиція. Без дослідження долі митця школярами неможливо привести їх до об'єктивного розуміння тексту. Почути голос письменника, побачити непересічність його особистості, характеру та долі, пояснити естетично та історично погляди художника неможливо без знання основних відомостей про певну історико-літературну, культурну добу, особистість митця, його переконання. "Без цього ми не зможемо зрозуміти художній твір, не осягнемо того, що хотів сказати автор, власне, задля чого письменник його і створив" [2, с.215].

Зв'язок між автором та його твором у сучасному літературознавстві зумовив появу *біографічного методу*, що ґрунтується на дослідженні становлення та розвитку особистості митця, відтворенні живого образу майстра слова, його найближчого оточення (рідних, однодумців, учнів, ворогів). Проте, цей метод у сучасному літературознавстві не став універсальним, а застосовується як один із часткових підходів. Біографічний метод, так само як і в літературознавстві, може вибірково застосовуватися в системі аналізу художнього твору на уроках літератури.

Щоб посилити цікавість "особистості до особи письменника" (за Б.Степанишиним), учителі рекомендують учням-дослідникам звернутися до біографічних художніх творів, як підкреслює Є. Пасічник, "до емоційно наснажених уривків з художніх творів про письменників, де правда художня збігається з правдою науковою"[4, с.201]. Такі твори є джерелом розширення уявлення учнів про багатогранність особистостей українських письменників.

Отже, під час вивчення життєпису письменника учні розв'язують комплекс завдань, які допомагають підготуватися до емоційного сприймання творів; розкрити зв'язки літератури зі соціально-історичною дійсністю, із життям народу, з розвитком національної та світової культури; зацікавитися особистістю автора, його життєвим і творчим подвигом. Аналізуючи художній твір, школярі проникають у духовний світ письменника. Уміння виявляти присутність автора у творі, усвідомлювати своєрідність його особистості формуються повільно, упродовж тривалого часу і вимагають від учителя дотримання системності, наступності, послідовності в цій роботі.

Список використаних джерел

1. Мельничук Б.І. Поетичне слово про Григорія Сквороду / Б.І. Мельничук // Тези доповідей республіканської наукової конференції, присвяченої 250-річчю з дня народження Г.С. Сквороди (1722-1794). – Х. : Вид-во Харківського університету, 1972. – С. 61-64.
2. Методика преподавания литературы / под ред. З.Я. Рез. Изд. 2-е, дораб. — М. : Просвещение, 1985. – 323с.

3. Наукові основи методики літератури : Навчально-методичний посібник / за ред. Н.Й. Волошиної. – К. : Ленвіт, 2002. – 344 с.
4. Пасічник Є. Методика викладання української літератури в середній школі / Є. Пасічник. – К. : Ленвіт, 2000. – 384с.
5. Степанишин Б.І. Література – вчитель – учень (Самостійне вивчення учнями літератури): посібник для вчителя / Б.І. Степанишин. – К. : Освіта, 1993. – 240 с.
6. 6. Танана Р. Сковорода і Харківщина / Р. Танана // Григорій Сковорода – джерело духовної величі та сучасність (матеріали Переяслав-Хмельницьких 10-11-12-х Сковородинівських читань) / [відпов. ред. М.П. Корпанюк]. – Тернопіль : Астон, – 2007. С.424 – 429.
7. Токмань Г.Л. Методика вивчення української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція. – К.: Міленіум, 2002. – 317с.
8. Фенько Н. Мистецтво життєпису письменника (Основні риторичні прийоми) // Дивослово. – 2007. - № 8. - С. 23-25.

Стаття надійшла до редакції 21 лютого 2013 року